

ТЕМА 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

- 1.1. **Поняття та призначення валютного ринку.**
- 1.2. **Нормативне забезпечення розвитку валютного ринку України.**
- 1.3. **Органи та методи регулювання валютного ринку.**

1.1. Поняття та призначення валютного ринку

Міжнародний платіжний оборот, пов'язаний з оплатою грошових зобов'язань юридичних і фізичних осіб різних країн, обслуговується за допомогою валютних ринків.

Специфіка міжнародних розрахунків полягає у відсутності єдиного для всіх країн платіжного засобу. Тому необхідною умовою розрахунків у сфері зовнішньої торгівлі, послуг, кредитів, інвестицій, міждержавних платежів є обмін однієї валюти на іншу у формі купівлі або продажу іноземної валюти платником або одержувачем. На валютному ринку купують і продають валюту не тільки для здійснення платежів, а й для інших цілей: для спекулятивних операцій, операцій хеджування валютних ризиків тощо. Причому ці операції набувають все ширшого розмаху, що виводить валютний ринок за межі простого додатка до міжнародних розрахунково-платіжних відносин і надає йому статусу відносно самостійної економічної структури.

Рух валютних і фінансових ресурсів у світі здійснюється через:

- валютні операції;
- валютно-кредитне і розрахункове обслуговування купівлі-продажу товарів і послуг;
- зарубіжні інвестиції;
- операції з цінними паперами;
- перерозподіл національних доходів у вигляді допомоги країнам що розвиваються та внесків у міжнародні організації.

За економічним змістом валютний ринок – це сектор грошового ринку, на якому урівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта.

За призначенням і організаційною формою валютний ринок – це сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продати-купити національну та іноземну валюту на основі попиту та пропозиції.

Операції по обміну валют існували ще у древньому світі і в середні віки у формі міняльної справи. Валютні ринки у сучасному розумінні склались в ХІХ сторіччі. Цьому сприяли наступні передумови:

- розвиток міжнародних економічних зв'язків;
- створення світової валютної системи, що покладає на країни – учасниці визначені обов'язки у відношенні їх національних валютних систем;

- поширення кредитних засобів міжнародних розрахунків;
- посилення концентрації і централізації банківського капіталу, розвиток кореспондентських відносин між банками різних країн, поширення практики ведення поточних кореспондентських рахунків в іноземній валюті;
- вдосконалення засобів зв'язку – телеграфу, телефону, телексу, що спростили контакти між валютними ринками та знизили ступінь валютного і кредитного ризиків;
- розвиток інформаційних технологій, швидкісна передача повідомлень про курси валют, банки, стан їх кореспондентських рахунків, тенденції в економіці та політиці.

Сучасні валютні ринки забезпечують:

1. своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
2. страхування валютних ризиків;
3. диверсифікацію валютних резервів банків, підприємств, держави;
4. регулювання валютних курсів;
5. одержання спекулятивного прибутку учасниками валютного ринку у вигляді різниці курсів валют;
6. проведення валютної політики держави.

Валютний ринок складається із мережі формально не визначених ринків, пов'язаних між собою за допомогою системи міжнародних банківських зв'язків. Учасники цього ринку можуть підтримувати між собою контакти за допомогою різних засобів зв'язку. Купівля-продаж валюти може здійснюватися щодня у будь-який час. На валютних ринках не існує письмових правил, що регулюють їх діяльність, але операції на них повинні здійснюватися відповідно до існуючих негласних процедурних та етичних норм.

Активність, з якою грошова одиниця продається і купується на світовому ринку валют, значною мірою залежить від чинного у цій країні внутрішнього законодавства. На практиці кожна країна у більшому або меншому ступені є учасником валютного ринку.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропозицію, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є національні та іноземні валютні цінності.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які організаційно забезпечують операції купівлі-продажу валютних цінностей. Спільним для всіх суб'єктів валютного ринку є бажання одержати прибуток від своїх операцій.

Серед суб'єктів валютного ринку можуть бути трейдери, дилери, брокери.

Трейдерами, тобто торговцями, називають усіх, хто щось купує й продає з метою отримання прибутку. Стосовно до валютного ринку трейдерів

називають також дилерами, якщо вони не здійснюють брокерські функції. **Дилер** – це трейдер, що проводить торговельні операції на свій власний страх і ризик. **Брокер** є посередником між продавцями й покупцями. Звичайно він відповідає лише за процедурну частину угоди, а торговельні рішення й вся відповідальність за фінансові наслідки по них приймає на себе власник фінансових коштів.

Всіх суб'єктів ринку можна розділити на дві основні групи:

1. **Пасивні учасники**, тобто ті, у кого час від часу виникає необхідність у проведенні валютних операцій (або за свій рахунок, або за дорученням клієнтів).
2. **Активні учасники**. Серед них виділяється вузьке коло гігантських банків, що мають розгалужену мережу відділень по усьому світі і величезний штат ділерів (стандартна сума угоди складає 5 - 10 млн.долл.).

За характером виконуваних операцій і ступенем їх ризику суб'єктами валютного ринку є:

- **підприємці**, які купують і продають валюту для забезпечення своєї комерційної діяльності (імпортери, експортери). Інтерес підприємця полягає в тім, щоб при проведенні комерційної операції, використовуючи власний капітал, звести ризик до мінімуму;
- **інвестори**, які вкладають свій чи позичений капітал у валютні цінності з метою одержання процентного доходу. Вкладаючи власні або чужі кошти, вони прагнуть максимально зменшити можливий ризик;
- **спекулянти**, які постійно купують-продають валюту задля одержання доходу від різниці в її курсі; професійними спекулянтами є валютні дилери. Ними можуть бути як юридичні так і фізичні особи;
- **хеджери**, які здійснюють операції на валютному ринку для захисту від несприятливої зміни валютного курсу. Вони проводять деякі страхові операції, які й називаються хеджуванням;
- **гравці**, які заради прибутку готові йти на будь-який ризик;
- **посередники**: банки, брокерські контори, біржі тощо.

Провідне місце серед посередників валютного ринку займають банки. Банки постійно торгують валютою всередині країни і за її межами як безпосередньо один з одним, так і через валютні біржі. Торгівлю вони, ведуть за свої кошти і за кошти клієнтів. Для цього банки повинні одержати ліцензію від свого центрального банку.

Валютні операції здійснюються в основному через банки, що виконують на договірній основі платіжні й інші доручення іноземних банків-кореспондентів. Це дозволяє здійснювати валютні операції безготівковим шляхом. Банки чинять 85 – 95% валютних операцій між собою на міжбанківському ринку, а також із торгово-промисловою клієнтурою.

Банки, яким надане право на проведення валютних операцій, називаються уповноваженими, девізними або валютними. За станом на 1.01.2008 р. ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій отримали 175 банків України (таблиця 1.1.1).

Не всі уповноважені банки можуть в однаковій мірі брати участь в операціях валютного ринку. Розмір банку, його репутація, ступінь розвитку закордонної мережі відділень і філій, обсяг міжнародних розрахунків, що чиняться через банк – ці чинники значною мірою визначають його роль на валютних ринках і ліміти, що встановлюють інші банки для проведення з ним валютних операцій. Визначену роль відіграють також валютні обмеження, стан телексового і телефонного зв'язку в місцях, де розташований банк, а також його політика.

Таблиця 1.1.1

Кількість банків та інших фінансових установ, які отримали ліцензії НБУ (на кінець року)¹

/п	Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
за	Кількість банків реєстром	95	89	82	79	82	86	93	98
	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій та надають звітність	53	52	57	58	60	65	70	75
	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій	49	49	53	56	58	62	67	75
	Крім того, кількість інших фінансових установ, яким надано ліцензію на здійснення банківських операцій				1			1	1

Банки, що спеціалізуються на проведенні операцій з одною або деякими валютами змушені в повсякденній роботі вдаватися до послуг брокерських фірм. Тому складовою ланкою в структурі валютного ринку є брокерські фірми, через які проходить приблизно 30% валютних операцій.

Брокерська фірма в особі конкретного брокера, що працює з даним банком, виступає в ролі посередника між двома банками – продавцем і покупцем валюти. Діючи в якості посередника, брокери стягують із клієнта

---

¹ Офіційні дані Національного банку України. – <http://www.bank.gov.ua/Statist/DANI/dani.htm>.

брокерську комісію (наприклад, 20 дол. США за кожний мільйон доларів, куплений через брокера).

Переваги роботи через брокера:

- анонімність при вчиненні угод,
- можливість пропонувати власні ціни.

Банки, що займаються валютними операціями, мають валютні відділи, оснащені ЕОМ, телефонним і телексом зв'язком з іншими банками, посередницькі брокерські фірми. Застосування ЕОМ дозволяє кожну хвилину контролювати позиції банків у різноманітних валютах, а також операції з окремими банками. Автоматизоване опрацювання операцій збільшує можливості оборотів, гарантує точність і своєчасність переказу і контролю за надходженням валюти.

За деякими оцінками на світовому валютному ринку активно оперують приблизно 1600 банків. Але, зрозуміло, вони тут є не єдиними учасниками. У першу чергу це експортери й імпортери. Саме вони купують і продають валюту переважно не тоді, коли це вигідно, а тоді, коли це їм просто необхідно для власного бізнесу.

Банки всіх країн світу взаємодіють між собою та іншими фінансовими інститутами, для того, щоб не припинявся процес купівлі/продажу валют. Тим самим валютний ринок постійно підтримується в діючому стані навіть тоді, коли спостерігається знижена активність інших учасників.

Валютний ринок відрізняється високою територіальною централізацією. На Лондон, Нью-Йорк і Токіо припадає більше половини світової торгівлі валютою, причому на Лондон – близько 1/3 і ця частка постійно зростає.

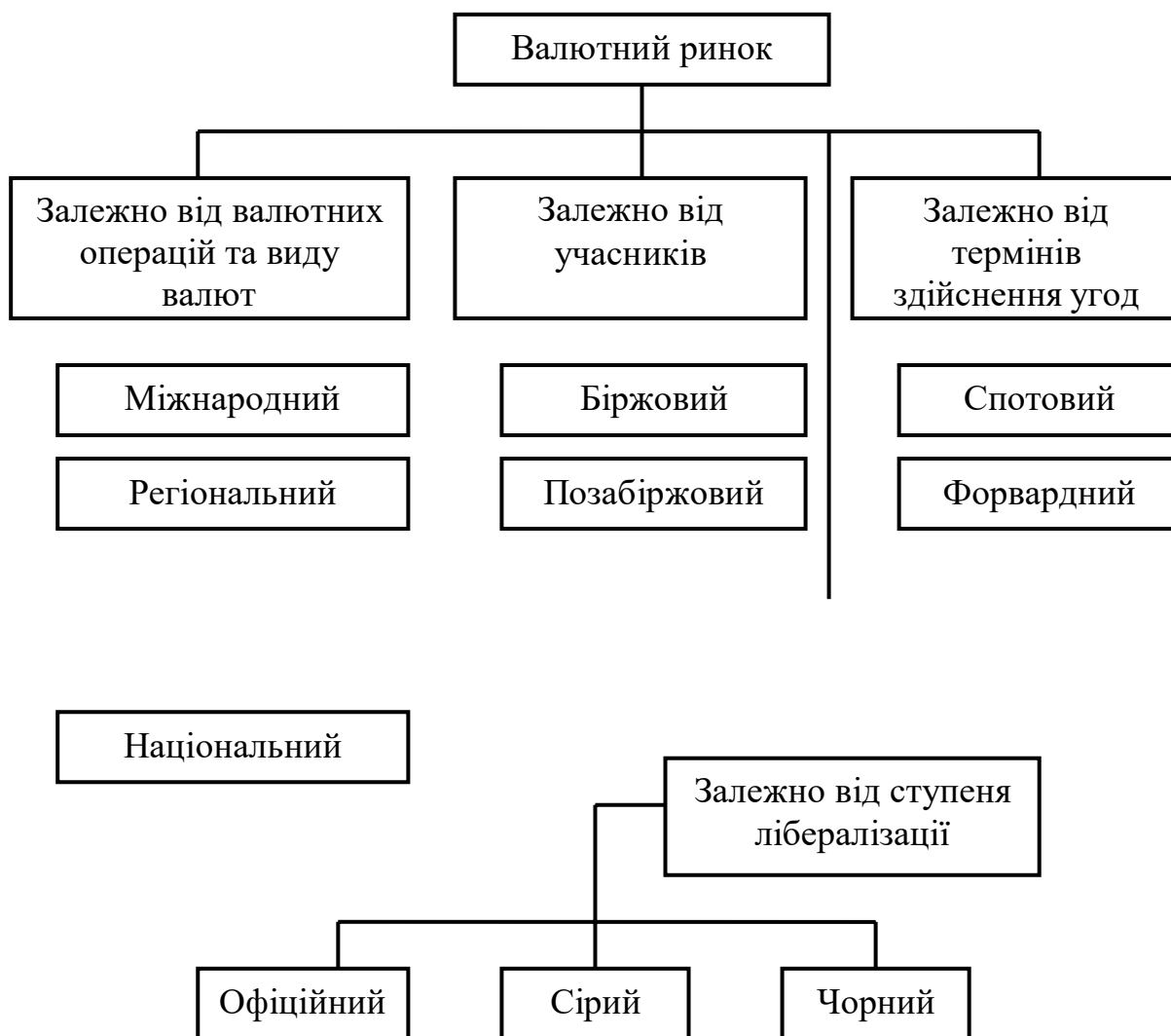
Щоб будь-який ринок міг досягти обсягів валютного, він повинен надавати його учасникам різні види необхідних їм послуг. Як передумови існування й росту валютного ринку можна назвати три причини.

Перша причина, що пояснює існування валютного ринку: він є зручним механізмом перенесення купівельної спроможності від осіб, що мають справу з однією валютою, на інших людей, які звичайно використовують при веденні свого бізнесу іншу грошову одиницю.

Друга причина, що дозволяє ефективно функціонувати валютним ринкам полягає в тому, що валютні ринки пропонують інструменти, за допомогою яких можна перекласти ризики, пов'язані зі зміною обмінних курсів, на плечі професійних учасників ринку. Ця функція особливо важлива в наш час, відзначений нестабільністю обмінних курсів.

Третя причина триваючого процвітання валютних ринків полягає у наданні ними можливості одержання кредиту. Валютний ринок є одним з тих інструментів, за допомогою якого може бути ефективно й з низькими витратами виконане фінансування експортно-імпортних угод і проведені пов'язані з ними операції конвертування валют.

Залежно від обсягу й характеру валютних операцій, кількості використовуваних валют і рівня нормативно-правового регулювання валютні ринки поділяються на міжнародні, регіональні, національні (місцеві) (рис. 1.1.1).

Рис. 1.1.1. Класифікація валютних ринків

На **міжнародних валютних ринках** здійснюються операції з валютами, що широко використовуються в міжнародному платіжному обороті. Ці ринки обслуговують рух грошових потоків, що супроводжує міждержавний рух товарів, послуг, капіталів. Міжнародні валютні ринки сформувалися у країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції. Такі ринки регулюються міждержавними угодами, домовленостями самих учасників цих ринків, традиціями. Розміщуються вони переважно у містах із вдалим географічним положенням та з великою концентрацією транснаціональних банків, небанківських фінансових структур, комерційних компаній, які здійснюють широке коло платежів на світовому ринку. Розвиток новітніх телекомунікацій та інформаційних технологій дає можливість поєднати

окремі міжнародні ринки в єдиний світовий валютний ринок, який здатний функціонувати практично цілодобово.

У наслідок тривалої конкуренції сформувались світові фінансові центри, де знаходяться найкрупніші банки і біржі, спеціалізовані кредитно-фінансові інститути. До таких центрів належать Лондон, Цюрих, Париж, Нью-Йорк, Франкфурт на Майні, Сінгапур, Гонконг та інші. Основою для створення світових центрів слугували національні валютні ринки та ринки золота.

Під **національними валютними ринками** розуміється вся сукупність операцій, здійснюваних банками, розташованими на території даної країни, з валютного обслуговування своїх клієнтів, серед яких можуть бути компанії, приватні особи, а також банки, що не спеціалізуються на проведенні міжнародних валютних операцій. Національні валютні ринки існують у більшості країн світу, вони обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством.

На території України операції з іноземною валютою здійснюються відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про валютне регулювання і валютний контроль» і ряду інших документів. Купівля-продаж іноземної валюти може здійснюватися на внутрішньому валютному ринку країни. Операції на валютному ринку України проводяться резидентами через уповноважені банки за ринковим курсом гривні до іноземних валют. Головним виконавчим органом валютного регулювання є Національний банк України, а конкретними виконавцями – уповноважені банки, підприємства, організації і громадяни. Національний банк регулює валютні операції, видає банкам ліцензії на здійснення операцій у валюті на території України й за кордоном, тобто

надає цим банкам статус уповноваженого банку. Уповноважені банки здійснюють валютні операції відповідно до ліцензії й контролюють дотримання клієнтами валютного законодавства й подання ними звітності про проведені операції.

Національні валютні ринки забезпечують рух грошових потоків всередині країни та обслуговують зв'язок зі світовими валютними центрами. Ступінь участі національних ринків в операціях міжнародного валютного ринку залежить від ступеня інтегрованості економіки країни у світове господарство, від стану її валютно-кредитної системи та системи оподаткування, рівня валютного контролю й валютного регулювання (ступеню свободи дій нерезидентів на національному валютному та фондовому ринках), стабільності політичної системи країни, а також від зручного її географічного положення.

Залежно від ступеня лібералізації внутрішнього валютного законодавства країни офіційний валютний ринок може бути доповнений «чорним» або

«сірим» ринками, що надає їм визначену унікальність і несхожість між собою.

Поряд з міжнародними та національними центрами валютної торгівлі існують і регіональні валютні ринки: Європейський (у Лондоні, Франкфурті

на Майні, Парижі, Цюріху), Американський (у Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі) та Азіатський (у Токіо, Гонконгу, Сінгапурі, Бахреїні). Щорічний обсяг угод на цих валютних ринках складає більше 250 трлн. доларів. На цих ринках котируються провідні валюти світу. Виходячи з того, що окремі регіональні валютні ринки знаходяться у різних годинних поясах, міжнародний валютний ринок працює цілодобово.

Так, наприклад, *Європейський валютний ринок* є результатом координації валютної політики, функціонування наднаціонального механізму валютного регулювання країн європейського регіону. Основними рисами європейського валютного ринку є:

- ✓ установлення режиму спільно-плаваючих валютних курсів;
- ✓ створення колективної валюти;
- ✓ використання валютної інтервенції для підтримки ринкових курсів валют у межах погодженого відхилення від центрального курсу;
- ✓ діяльність міжнародних регіональних валютно-кредитних і фінансових організацій для валютного й кредитного регулювання.

На регіональному й національному валютному ринках проводяться операції лише з обмеженою кількістю вільно конвертованих валют. Причому на базі сучасних засобів зв'язку купівля-продаж валюти відбувається цілодобово, валютні операції переміщуються з однієї сторони в іншу, з одного континенту на інший. Отже, національні й регіональні валютні ринки взаємозалежні і є частинами світового валютного ринку.

Залежно від організації торгівлі валютний ринок поділяється на **біржовий** і **позабіржовий**.

Валютна біржа це не комерційне підприємство, оскільки її основне завдання полягає не в одержанні високого прибутку, а в організації торгів валютою й у мобілізації тимчасово вільних валютних ресурсів, проте за свої послуги валютна біржа стягує вагомі комісійні. Тому суб'єкти валютного ринку все менше звертаються до послуг традиційних бірж, і вони поступово згортають свою діяльність.

Прискорено розвивається позабіржова валютна торгівля, коли продавці і покупці валюти вступають у прямі зв'язки між собою. Сучасні засоби зв'язку й електронні інформаційні технології дають змогу зробити це значно швидше й дешевше, ніж через біржу. Ці тенденції характерні й для України. Так з початку 2000 р. перестала здійснювати операції з торгівлі валютою Українська міжбанківська валютна біржа. Уся торгівля здійснюється через міжбанківський валютний ринок, на якому банки безпосередньо один в одного купують і продають валюту за свій рахунок чи за дорученнями клієнтів. Як свідчить світова практика, на секторі біржового ринку поступово зосереджуються окремі валютні операції, технологія здійснення яких передбачає централізоване виконання через біржу (ф'ючерсні, опціонні та ін.). Більша ж частина валютних операцій (до 90%) здійснюється на *позабіржовому* або *міжбанківському валютному ринку*, на якому дилери проводять операції з використанням електронного й супутникового зв'язку.

Існує два важливих різновиди валютних ринків, що розрізняють залежно від термінів проведення угод: спотовий і форвардний.

Якщо операції йдуть за поточними цінами, з «негайним» виконанням зобов'язань, що впливають, то такий ринок називають **спотовим** (spot market) або ринком готівки (cash market). Приблизна частка ринку спот становить 60-70%. На **форвардному ринку** (forward market) здійснюються угоди з виконанням зобов'язань, що впливають, у встановлений строк у майбутньому, що є більше віддаленим, чим на ринку спот (наприклад, через місяць). Іншими словами, тут контракт укладається «сьогодні» за цінами «на сьогодні», але, на відміну від спотового ринку, поставка саме за цими цінами відбувається не на третій робочий день, а в більш пізній термін – в «майбутньому». Його частка становить 30-40%.

Валютний ринок можна класифікувати і за іншими критеріями:

- за характером операцій: ринок конверсійних операцій; ринок депозитно-кредитних операцій;
- за видами конверсійних операцій: ринок ф'ючерсів, ринок опціонів тощо;
- за формою валюти, якою торгують: ринок безготівкових операцій, ринок готівки.

Ринок конверсійних операцій є найтипівішим для валютного ринку взагалі, його ключовим елементом. На цьому ринку купівля-продаж здійснюється в традиційній формі, переважно на еквівалентних засадах шляхом обміну рівновеликих цінностей, представлених різними валютами. На цьому ринку складаються умови для формування зовнішньої ціни грошей – їх валютного курсу.

Ринок депозитно-кредитних операцій – це досить специфічний сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що проявляється в залученні банками інвалюти на депозитні вклади на узгоджені строки та в наданні банками інвалютних позичок на різні строки. На відміну від ринку конверсійних операцій на цьому ринку ціна валюти формується у вигляді процента.

Таким чином, валютний ринок – це сукупність економічних відносин, що виникають між суб'єктами валютних операцій. Тут продається й купується валюта на основі попиту та пропозиції, відбуваються різні валютні операції. Незважаючи на те, що класифікація учасників валютного ринку велика, максимальна вага в операціях з валютою належить великим транснаціональним банкам, які широко застосовують сучасні телекомунікації.

1.2. Нормативне забезпечення розвитку валютного ринку України

В економічному плані Україна отримала від колишнього Радянського Союзу досить негативний спадок. Так, внаслідок нав'язування нашій державі в складі колишнього Союзу неvigідних, з точки зору перспектив світового науково-технічного розвитку, спеціалізації і кооперування, структура

загального експорту і імпорту України була ще більш деформована ніж у цілому в СРСР. Практично весь кадровий потенціал, який більш-менш знався на зовнішньоекономічній діяльності, було зосереджено за межами України в Москві.¹

Росія привласнила валютний та інші внески України, фактично весь алмазний і художні фонди колишнього Союзу. Саме за таких обставин Україна змушена була взяти на себе обслуговування і погашення 16,37% загального боргу СРСР.²

Після розпаду СРСР українська економіка отримала в спадок цілу низку негативних явищ, які були характерні для початкового етапу розвитку валютного ринку України, серед яких слід зазначити:

- організаційну слабкість банківської системи;
- низький рівень державних валютних резервів;
- кризу неплатежів у безготівковому обігу з країнами СНД, зокрема з Росією;
- відсутність заборони на проведення будь-яких обмежень на продаж іноземної валюти юридичним особам та системи обов'язкового продажу іноземної валюти;
- недосконалість системи контролю за проведенням валютних операцій та порядку переміщення валюти через кордон України;
- широке використання іноземних валют у внутрішньому обігу, яке істотно підірвало слабкість і без того слабкої «ерзац»- грошової одиниці – купона;
- постійний дефіцит платіжного балансу у відносинах з країнами СНД і загострення економічної та енергетичної кризи.³

---

¹ Юрчишин В.В. Валютні кризи. – К.: УАДУ, 2000. – С. 3.

² Білорус О. Світ і людина в ХХ столітті // Голос України. – 2000. – 26 грудня. – С. 8.

³ Ющенко В.А., Міщенко В.І. Управління валютними кризами. – К.: Знання, КОО, 1998. – С. 5-6.

В Законі України від 12 вересня 1991 р. «Про правонаступництво України» було передбачено, що Закони УРСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою УРСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України, а оскільки нормативного акта з питань валютного обігу на час розпаду СРСР в Україні не було, то зазначені питання регулювалися Законом УРСР від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність», де вперше в законодавстві України з'явилися такі поняття, як «іноземна валюта», «валютні кошти», «валютні цінності».¹ Цим же Законом було регламентовано питання обов'язкового розподілу валютної виручки від зовнішньоекономічної діяльності, надання кредитів в іноземній валюті суб'єктам

зовнішньоекономічної діяльності, а також порядок розрахунків в іноземній валюті.

Закони, які регламентували порядок діяльності суб'єктів господарювання, містили положення щодо використання валютної виручки. Наприклад, п. 2 ст. 25 Закону УРСР від 27 березня 1991 р. «Про підприємства в УРСР» визначав порядок використання валютної виручки від зовнішньоекономічної діяльності, а саме: підприємствам було надано право використовувати валютну виручку самостійно.² Валютні відрахування до республіканського й місцевого бюджетів провадилися з валютної виручки підприємств після вирахування прямих валютних витрат, зроблених кожним із своїх валютних коштів. Також підприємства отримали право одержувати кредити від своїх іноземних партнерів. При цьому валюта зараховувалася на баланс підприємства і використовувалася ним самостійно. За одержаними підприємством кредитами держава відповідальності не несла. Підприємства, які здійснювали зовнішньоекономічну діяльність, отримали можливість відкривати за межами Української РСР свої представництва та виробничі підрозділи, утримання яких здійснювали за кошти підприємства. Відповідно це дало можливість підприємствам самостійно, у встановлених законодавством межах, розпоряджатися належними їм валютними цінностями.

¹ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

² Про підприємства в УРСР: Закон УРСР від 27.03.1991 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24. – Ст. 272.

Фактичне відокремлення систем безготівкового грошового обігу між Україною і Росією почалося із впровадження Центробанком Росії нового розрахункового порядку з країнами колишнього СРСР, відповідно до якого всі розрахунки провадилися лише через спеціально відкриті для цього кореспондентські рахунки центральних банків. Унаслідок цих дій фактично припинилися міждержавні розрахунки України з Росією.

З цього часу український карбованець стає єдиним законним засобом платежу на території України. Передумовою виходу з «рубльової зони» стало проведення взаємозаліку між Україною і Росією у грудні 1992 року.

Характерною рисою цього періоду становлення валютного ринку було прийняття Постанови Верховної Ради України від 5 лютого 1992 р. «Про формування валютних фондів України»¹ та створення валютної біржі при НБУ.² Головною ознакою розвитку валютного ринку в Україні в 1993 році стало запровадження елементів системи його регулювання. З прийняттям низки декретів Кабінету Міністрів України щодо валютного

регулювання була створена юридична основа для подальшого розвитку валютного ринку. Пізніше, залежно від економічної ситуації, що склалася в Україні, виконавча влада постійно вдосконалювала існуючу систему валютного регулювання і контролю.

Перехідний етап розвитку валютного ринку в Україні можна поділити на декілька періодів:

1. Попередній – з прийняття Декларації про державний суверенітет України до виходу України з «рубльової зони».
2. Період упровадження власної національної грошової одиниці та прийняття валютного законодавства.
3. Період спроби відновлення державної валютної монополії.
4. Період лібералізації валютного ринку та відносної стабілізації валютного курсу карбованця, який закінчився запровадженням національної валюти – гривні.³

Забезпечення стабільності національних грошей та їхньої реальної ціни Україна не могла здійснювати без відповідної валютної політики. Тому на

¹ Про формування валютних фондів України: Постанова Верховної Ради України від 05.02.1992 р. № 2101-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 19. – Ст. 263.

² Василик О.Д. Державні фінанси. – К.: Либідь, 2003. – С. 69-71.

² Галицький А.С. Сучасна валютна система. – К.: Вища школа, 1995. – С. 74-75

³ початку 1993 р. Уряд прийняв Декрет «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», яким призначив Національний банк України головним валютним органом, ввів у юридичний обіг такі поняття, як «валюта України»,

«резиденти», «нерезиденти», «валютний контроль», «конвертована валюта»,

«уповноважений банк» та багато інших.¹

Пріоритетними завданнями вищенаведеного декрету були:

- стабілізація курсу українського карбованця до іноземних валют;
- концентрація валютного попиту та пропозиції;
- поступова ліквідація паралельного обігу іноземних і національних валют;
- залучення валютних коштів в Україну;
- скорочення імпортованої інфляції.²

Декретом установлювався принцип внутрішньої конвертованості українського карбованця на міжбанківському ринку. Було запроваджено обов'язковий продаж через уповноважені банки на Міжбанківському валютному ринку України 50% надходжень в іноземній валюті на користь резидентів.³

Слід відзначити, що чинне на сьогоднішній день валютне законодавство України зобов'язує учасників зовнішньоекономічної діяльності – експортерів забезпечити повне зарахування експортної валютної виручки на рахунки в уповноважених банках на території України і надає їм право самостійно розпоряджатися надходженнями в іноземній валюті, оскільки з 1 квітня 2005 року скасовано положення про обов'язковий продаж 50% отриманої валютної виручки за гривню.⁴

Декретом «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» було встановлено основні принципи проведення операцій з валютою України та з іноземною валютою на території України, операцій на валютному ринку, розмежовано повноваження органів влади і визначено

---

¹ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

² Василик О.Д. Державні фінанси. – К.: Либідь, 2003. – С. 66.

³ Гальчинський А. С. Україна: поступ у майбутнє. – К.: Основи, 1999. – С. 61.

⁴ Про скасування обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті на користь резидентів: Постанова Правління Національного банку України від 31.03.2005 № 101 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 14. – Ст. 727.

функції банківської системи у регулюванні валютних ресурсів. У Декреті вперше проголошено гарантоване право власності резидентів і нерезидентів на валютні цінності в країні; визначено загальні принципи володіння, користування і розпорядження валютними цінностями державою, підприємствами й організаціями, а також громадянами; встановлено основні положення порядку здійснення валютних операцій резидентами і нерезидентами. Визначено сферу валютного контролю, введено поняття органу валютного контролю, а також положення про звітність по валютних операціях і відповідальність за порушення валютного законодавства. За Декретом основним органом валютного регулювання став Національний банк України, що відповідало світовій практиці, де подібні функції здійснюють центральні (національні) банки відповідних держав.

Цей декрет поклав початок формуванню певної системи валютного регулювання і валютного контролю, що мало сприяти подоланню традиційних процесів й оздоровленню економіки в цілому.

Але поряд із тим, у порівнянні із Законом СРСР «Про валютне регулювання» зазначений Декрет мав низку недоліків. По-перше, відсутня класифікація валютних операцій, яка мала істотне значення для визначення правого режиму того чи іншого виду операцій; по-друге, в Декреті не зазначено ні цілей, ні напрямків, ні форм, ні видів валютного контролю; по-третє, чітко не визначено компетенцію органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю.

Визначаючи як головний орган валютного регулювання в Україні Національний банк України, Декрет передбачає виконання окремих функцій регулювання іншими органами державного управління. При цьому в Декреті не міститься вказівок на наявність єдиної національної системи органів валютного регулювання і не передбачається конкретний порядок визначення їх функцій та повноважень.

На конкретизацію окремих положень цього Декрету було прийнято низку спеціальних нормативних актів. Зокрема, Декрети Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про порядок здійснення розрахунків віноземній валюті»¹ та «Про тимчасовий порядок використання надходжень в іноземній валюті».²

Значну роль у становленні валютного законодавства відіграють нормативно-правові акти, що видаються спільно декількома органами державного управління. Так, спільна Постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 26 грудня 1995 р. «Про заходи щодо забезпечення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю та валютного контролю»³ чітко визначила перелік інформаційної документації з питань валютного контролю, яка може надаватися міністерствам, іншим центральним органам влади та уповноваженим банкам, а також, встановила механізм збирання та подачі такої інформації.

Переважну більшість серед чинних джерел валютного законодавства становлять нормативні акти Національного банку України, які видаються у формі інструкцій, постанов, роз'яснень та листів. Слід зазначити, що в нормативних актах Національного банку України визначено порядок обігу іноземної валюти на території України,⁴ порядок переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України⁵ та здійснення переказів іноземної валюти фізичними особами,⁶ порядок застосування іноземної валюти

---

¹ Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 17-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 11. – Ст. 186.

² Про тимчасовий порядок використання надходжень в іноземній валюті: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 185

³ Про заходи щодо забезпечення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю та валютного контролю: Постанова Кабінету Міністрів України та НБУ від 26.12.1995

//Офіційний вісник України. – 2000. – № 34. – Ст. 1440.

⁴ Правила використання готівкової іноземної валюти на території України: Постанова Правління НБУ від 30.05.2007 № 200 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 46. – Ст. 1894.

⁵ Інструкція про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України: Постанова Правління НБУ від 12.07.2000 № 283 (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 31. – Ст. 49.

⁶ Правила здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученням фізичних осіб та одержання фізичними особами в Україні переказаної їм із-за кордону іноземної валюти: Постанова Правління НБУ від 17.01.2001 № 18 // Офіційний вісник України. – 2001.

– № 6. – Ст. 245.

в страховій діяльності,¹ засади здійснення Національним банком функцій головного органу валютного регулювання і контролю².

Серед підзаконних нормативно-правових актів провідне місце мають укази Президента, серед яких слід виділити: Указ Президента від 18 червня 1994 р. «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами»³, який зобов'язав підприємства здійснити в десятиденний термін обов'язкове декларування наявних валютних цінностей та іншого майна резидентів, що перебуває за межами України, в Національному банку України у відповідності до вимог ст. 9 Декрету КМУ від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»; Указ Президента України від 8 червня 1993 р. «Про невідкладні заходи щодо посилення валютного контролю»⁴, у відповідності до якого Кабінетом Міністрів України за участі Національного банку України у складі Головної державної податкової інспекції України було створено Валютну інспекцію, на яку зазначеним Указом покладено завдання здійснення контролю за законністю валютних операцій; Указ Президента України від 2 листопада 1993 р. «Про додаткові заходи щодо удосконалення валютного регулювання»⁵, який містив вимоги щодо відміни пільг відносно обов'язкового продажу валютної виручки та надходжень в іноземній валюті на міжбанківському валютному ринку.

Монополія Національного банку у валютній сфері в початковий період трансформації відповідала структурі української економіки, у якій більше 90% ВВП вироблялося в державному секторі, а ступінь лібералізації цін і зовнішньоторговельної сфери була вкрай низькою. Очевидно, саме тому розпочата в січні – серпні 1993 р. спроба лібералізації валютної політики й у

---

¹ Положення про застосування іноземної валюти в страховій діяльності: Постанова Правління НБУ від 11.04.2000 № 135 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 18. – Ст. 757. ² Про валютний контроль: Положення Національного банку України: Постанова Правління НБУ від 08.02.2000 № 49 (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 41.

³ Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами: Указ Президента України від 18.06.1994 № 319/94 // www.rada.ua.

⁴ Про невідкладні заходи щодо посилення валютного контролю: Указ Президента України від 08.06.1993 р. № 195/93 // Урядовий кур'єр. – 1993. – № 87.

⁵ Валютное регулирование в Украине: Систематизир. сб.: в 2 ч. – К.: Здобуд, 1995. – Ч. 2. – С. 34-35.

першу чергу встановлення плаваючого обмінного курсу не вдалася. В цей часовий відрізок Кабінет Міністрів мав особливі повноваження і міг без дозволу Верховної Ради приймати економічні декрети. Саме тоді був уведений плаваючий біржовий курс карбованця до долара, почались торги на валютній біржі Національного банку України, що у липні 1993 р. була перетворена в Українську міжбанківську валютну біржу (УМВБ). Національний банк

повернувся до режиму фіксованого обмінного курсу. Він установлювався відносно долара США, німецької марки і російського рубля. У наступному біржові торги були скасовані, а УМВБ закриті.

Цей крок був обумовлений необхідністю подолання інфляції, стабілізації виплат по критичному імпорту (нафти і газу), запобігання вивозу капіталу з країни. Для регулювання зовнішньої торгівлі в умовах твердих валютних обмежень був створений Державний тендерний комітет, що продавав імпортерам частину заробленої резидентами валюти за завищеним курсом карбованця для оплати контрактів по критичному імпорту.¹

Протягом 1993 – 1994 рр. НБУ було здійснено низку заходів на поступову лібералізацію валютного ринку України. З жовтня 1994 р. у рамках нової економічної політики України був змінений і валютний режим відповідно до Указу Президента «Про удосконалювання валютного регулювання». Скасовувалася фіксація курсу. Тендерний комітет був розформований. З 31 жовтня 1994 року офіційний курс українського карбованця почали визначати на підставі відновлення торгів на Українській міжбанківській валютній біржі, що відкрило можливість встановлювати реальний курс українського карбованця до іноземних валют. Він використовувався при проведенні всіх безготівкових і готівкових операцій по продажу і покупці іноземної валюти.

Певний вплив на правове регулювання валютних відносин в Україні мали домовленості про регіональні форми валютно-фінансового співробітництва в рамках Співдружності незалежних держав. Так, у відповідності з багатосторонньою Угодою СНД від 9 вересня 1994 р. «Про порядок переказу грошових коштів громадянам по соціально значущим

---

¹ Захаров А.В. О концепции единого валютного пространства СНГ. – М.: ЗАО «Юридический Дом «Юстицинформ», 2002. – С. 81

неторговым платежах»¹ держави – учасниці СНД домовилися забезпечувати вільний переказ та виплату через банки і установи поштового зв'язку грошових коштів громадянам у відповідності до узгодженого переліку соціально значущих неторговельних платежів (наприклад, переказ пенсій, аліментів, компенсацій, платежі з відшкодування витрат судових, нотаріальних та інших правоохоронних органів і т.п.).

З метою регулювання розрахунків за експортно-імпортними операціями 23 вересня 1994 р. було прийнято Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті».²

У рамках загальної тенденції до лібералізації в листопаді 1994 р. резиденти одержали право на закупівлю валюти з метою переказу на закордонні рахунки прибутку, отриманого іноземними інвесторами від

інвестицій в українську економіку і від здійснення валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу і ліцензованих Національним банком України.

З 1 січня 1995 року припинено використання готівкової іноземної валюти як засобу платежу на території нашої держави. Для поглиблення інтеграції у світову економічну систему НБУ здійснено ряд заходів для досягнення режиму конвертованості національної грошової одиниці за поточними операціями.

Так, з метою створення умов для офіційного визнання на міжнародній арені гривні конвертованою валютою за поточними операціями, розроблено низку нових нормативних документів, які поступово лібералізують порядок проходження платежів у іноземній валюті.

З метою поліпшення умов для здійснення інвестиційної діяльності іноземних інвесторів в Україні було вдосконалено порядок відкриття іноземними інвесторами рахунків у грошовій одиниці України та іноземній валюті.³

За офіційними оцінками саме реформи у валютній сфері України стали головними факторами, що забезпечили фінансову стабілізацію в період 1995 – 1996 р. і наступне успішне проведення грошової реформи.

---

¹ Бюллетень міжнародних договорів - 1994. - № 12.

² Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 364.

³ Козик В.В. й ін. Міжнародні економічні відносини. – К.: Знання-Прес, 2002. – С. 84-86.

У 1995 р. був посилений контроль за офіційними валютними резервами. У порівнянні з 1994 р. вони зросли майже в два рази (хоча по рівню покриття імпорту практично не змінилися). Для зменшення валютних ризиків Національний банк у тому ж році прийняв рішення, що дозволяло комерційним банкам проводити операції купівлі-продажу іноземної валюти на валютному ринку тільки в межах лімітів відкритої валютної позиції. Одночасно з підвищенням ліквідності банківської системи України і надійності уповноважених банків були введені норми обов'язкового резервування для депозитів в іноземній валюті (постанова Правління Національного банку України від 17 листопада 1995 р.).

У 1996 р. протягом двох тижнів вересня була проведена грошова реформа, зроблений обмін карбованців на гривні, курс останньої був установлений на рівні 1,76 гривні за долар США. Дана грошова реформа включала 2 етапи.¹ Аналізуючи хід 1-го етапу введення в грошовий обіг купоно-карбованців у січні 1992 р., можна констатувати, що уряд не був готовий до його проведення. Ще не сформувалися відповідні інститути грошової системи, НБУ не опанував основними інструментами грошово-кредитної політики, характерними для ринкової економіки. Унаслідок цього прийняті міри орієнтувалися лише на близьку (часто політичну, а не

економічну) вигоду, що привело до глибокої кризи грошово-кредитної системи.²

Усе це привело до того, що український карбованець не виконував одну з головних функцій ринкового господарства – функцію накопичення, без реалізації якої неможливо перебороти кризу виробництва, зупинити інфляцію, відтік капіталу, вирішити складні питання приватизації, проблеми платіжного балансу.

Тільки до вересня 1996 року НБУ, що продовжував проведення твердої монетарної політики, удалося підготувати фундамент для національної валюти. І у вересні 1996 року гривня шляхом деномінаційного обміну (1 грн. : 100 000 карбованців) була введена в обіг.

¹ Развитие денежного обращения в Украине: исторический и экономический аспект / Е.П. Варавкина // Культура народов Причерноморья. – 1997. – № 2. – С. 253-254.

² По данным издания «Стратегія соціально-економічного розвитку України».– К.,1993. – С.576.

Проведення обміну грошових знаків позитивно вплинуло на «оздоровлення» фінансів країни. Перехід на гривню дозволив підняти платоспроможність банківської системи за рахунок збільшення росту внесків населення. Гривня придбала роль і засобу обертання, і засобу накопичення. Введення «постійних» грошей створило також зовнішньоекономічний ефект, тому що підвищило міжнародний престиж нашої держави, створило передумови для розширення кордонів використання національної валюти: для розрахунків з імпортерами, операцій на міжнародних валютних, товарних, фондових і золотому ринках.

На першому етапі гривня функціонувала в режимі плаваючого обмінного курсу, що визначався Національним банком за підсумками торгів на валютній біржі.

На початку 1997 р. у фінансових колах України почали обговорювати питання про введення для гривні валютного коридору, що настійно рекомендували фахівці Міжнародного валютного фонду. З 1 вересня 1997 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів і Національного банку був офіційно введений валютний коридор із межами 1,7 – 1,9 гривні за долар. Однак уже наприкінці 1997 р. у країні стали позначатися наслідки фінансової кризи на ринках країн, що розвиваються, і на 1998 р. коридор був установлений уже у межах 1,95–2,25 гривні за долар.¹

Валютне законодавство України в частині встановлення прав юридичних і фізичних осіб еволюціонувало на першому етапі трансформації від твердо обмежувального до цілком ліберального режиму, що дозволило, зокрема, оголосити про офіційний статус гривні як конвертованої валюти і приєднатися з червня 1997 р. до статті VIII Статуту Міжнародного валютного фонду. Потім почався процес приведення законодавства у відповідність із вимогами Міжнародного валютного фонду. У травні 1997 р. були врегульовані

такі питання, як переказ грошових коштів фізичних осіб-нерезидентів з України за кордон і розрахунки українських банків з банками-нерезидентами.

Відчутний удар по національній валюті нанесла фінансова криза в Росії. У серпні – вересні 1998 р. фінансова криза вибухнула і на Україні. Були посилені валютні обмеження, тому що для контролю за динамікою обмінного

¹ Экономические новости России и Содружества, 1998, № 8.

курсу центральний банк не мав достатніх резервів. Однак, з одного боку, тиск Міжнародного валютного фонду, а з іншого боку – проблеми в зовнішньоекономічних розрахунках вказували на необхідність лібералізації. У лютому – березні 1999 р. Національний банк України здійснив ряд заходів у відповідному напрямку. Постановою від 24 лютого 1999 р. він збільшив розмір максимального відхилення курсу купівлі-продажу валюти від офіційного курсу з 5 до 10%. Таке ж збільшення було введено для різниці між курсами покупки і продажу в обмінних пунктах.

Потім Національний банк розширив перелік операцій, для здійснення яких могла використовуватися іноземна валюта. У нього були додані некритичний імпорт і погашення кредитів, отриманих резидентами у ВКВ. Крім того, банкам дозволялося надавати кредити для покупки валюти резидентами. Далі Національний банк України прийняв рішення про відкриття з 19 березня 1999 р. міжбанківського валютного ринку і про припинення до особливого розпорядження проведення валютних операцій на УМВБ. Однак на міжбанківському ринку збереглися ті ж обмеження, що діяли і на біржовому сегменті. Банки мали право купувати валюту тільки за кошти клієнтів і при наданні в Національний банк відповідних документів.¹

У березні 1999 р. Національний банк продовжив проводити заходи для лібералізації валютного ринку. Він відмовився від обмежень на відхилення міжбанківського обмінного курсу, а також курсів продажу готівкової валюти від офіційного курсу. І все-таки однозначно позитивної дії ці заходи не мали. Наприклад, у липні 1999 р. банки, скориставшись ростом попиту на валюту, спочатку підвищили курс долара на готівковому ринку, а потім відповідна тенденція перемістилася і на безготівковий ринок. У підсумку почалася чергова хвиля знецінення гривні.

Національний банк як реакцію на значне падіння курсу до кінця 1999 р. ввів обмеження для зовнішніх операцій, що стосувалося насамперед відтоку коштів із країни. Було прийнято Указ Президента України від 27 червня 1999 р.

«Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за

---

¹ Богуславская Е. Анализ тенденций состояния валютного рынка Украины в 1999 году. – Money and World, 2000.

порушення валютного законодавства».¹ Комерційним банкам було заборонено встановлювати кореспондентські відносини шляхом відкриття ностро і лоро- рахунків з банками, зареєстрованими в країнах, що відносяться

до офшорних зон (у їх число потрапили Науру, Вануату, Антигуа і Барбуда). З числа заходів адміністративного контролю, введених Національним банком на валютному ринку в грудні 1999 р., слід зазначити необхідність обов'язкового підтвердження для комерційних банків через свою електронну пошту угод купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку.

У квітні – травні 1999 р. валютний ринок стабілізувався. Але вже у липні девальвація національної валюти відновилася. Додатковими факторами цього процесу стали офіційна відмова від політики валютного коридору і перехід до режиму плаваючого обмінного курсу в лютому 2000 р., а також проблеми з зовнішнім боргом країни.

Слід зазначити, що на початку 2000 р. стала виявлятися тенденція до збільшення курсу національної валюти. Якщо 1 березня він складав 5,4973 гривні за долар, то 1 травня вже 5,4303 гривні.²

При цьому пропозиція на валютному ринку почала стабільно випереджати попит. Проте в липні 2000 р. Президент заявив про невідповідність високого курсу гривні. У підсумку Національному банку України довелося стабілізувати очікування на валютному ринку, вдавшись до проведення інтервенцій.³

На ринку готівкової іноземної валюти чергове обмеження було введено з 1 червня 2000 р. З цієї дати Національний банк України дозволив обмінним пунктам, що працюють по агентських угодах, проводити операції лише з твердими валютами. На операції з м'якими валютами одержали дозвіл тільки банки, що мають кореспондентські чи субкореспондентські рахунки в країні походження валюти. Однак уже через місяць Національний банк послабив

---

¹ Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 79.

² Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 10.

³ Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 14.

уведене обмеження, дозволивши обмінним пунктам здійснювати конверсійні операції з наявними коштами до 1 жовтня 2000 р.¹

Таким чином, в області встановлення режиму валютного курсу політика Національного банку еволюціонувала від фіксації обмінного курсу карбованця (листопад 1992 р. – жовтень 1994 р.) при наявності множини курсів до плаваючого курсу за підсумками торгів на Українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ) спочатку для карбованця, а потім для гривні (жовтень 1994 р. – вересень 1997 р.), потім – до введення для гривні валютного коридору, що погоджувався з МВФ (офіційно – з 1 вересня 1997 р., фактично – з початку 1997 р.). Але на практиці вже в 1999 р. валютний коридор знову

було замінено плаваючим курсом, а в лютому 2000 р. це було оголошено офіційно.²

Важлива міра, що стосувалась міжнародного руху капіталів, була прийнята Президентом України у квітні 2000 р., коли він підписав Указ про амністію капіталів, вивезених із країни за роки незалежності. Амністія планувалася як одноразовий захід, який протриває від трьох до восьми місяців, протягом яких податкові та інші органи не вправі вимагати у власників інформацію про походження капіталу. На зворотне вкладення засобів в економіку країни існував ряд обмежень. Вони стосувались того, що кошти необхідно було переводити в українські банки, які держава зобов'язувала зберігати банківську таємницю.³ Ці кошти повинні були добровільно декларуватися, і від заявленої суми сплачувався єдиний податок у 10%. Ця ставка податку носила преференційний характер як у порівнянні з податком на прибуток, так і з прибутковим податком.

Заміщення валют на Україні характеризувалося значними коливаннями показника ступеня доларизації. Причому ці коливання не можна прямо пов'язувати зі стабільністю фінансової сфери. Так, ступінь доларизації досяг піка (32%) наприкінці 1994 р., коли темп росту цін вже істотно знизився. Тому основний вплив на розглянуте явище, швидше за все, мала лібералізація валютної сфери. Надалі до 1997 р. спостерігалася тенденція до зниження показника до 13%, потім він знову виріс у наступні два роки, склавши за

---

¹ Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 13 ²
Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 5. ³
Экономические новости России и Содружества. – 2000. – № 8.

підсумками 1999 р. 24,5%, тобто знаходився на достатньо високому рівні для країни, що досягла фінансової стабілізації.

Валютне регулювання на Україні в цілому здійснювалося достатньо послідовно. Після введення національної валюти почала виявлятися тенденція до лібералізації. У зв'язку з кризою у валютній сфері в 1998 р. відбулося посилення обмежень. На сьогоднішній день країна займає проміжне положення у СНД за ступенем лібералізації валютного режиму.

У цілому валютно-курсова політика Національного банку України спрямована на забезпечення стабільності курсу гривні, підвищення ефективності діяльності українських експортерів та стимулювання зростання виробництва; збільшення золотовалютних резервів при своєчасному погашенні зовнішнього боргу.

З січня 2003 року Національний банк дозволив банкам здійснювати за дорученням і за рахунок коштів клієнтів операції з купівлі-продажу іноземної валюти I групи Класифікатора за іноземні валюти I групи Класифікатора без наявності зобов'язань у цих валютах як на міжнародних валютних ринках, так і на міжбанківському валютному ринку. Одночасно, враховуючи спрямованість зовнішньої політики нашої держави на поступове наближення

до умов функціонування світових валютних ринків, уповноваженим банкам дозволено здійснювати на міжнародних валютних ринках операції купівлі-продажу іноземної валюти I групи Класифікатора за іноземні валюти I групи Класифікатора на умовах «форвард» за дорученням та за рахунок коштів клієнтів, які є суб'єктами господарської діяльності України, а з 24 жовтня 2003 р. такі операції дозволені на міжбанківському валютному ринку України.

З метою розширення спектру банківських послуг, які уповноважені банки надають своїм клієнтам-фізичним особам, які не є суб'єктами господарської діяльності України, їм дозволено за бажанням фізичних осіб здійснювати конвертацію вільноконвертованої іноземної валюти, що є у них на рахунку, в іншу іноземну валюту цієї ж групи валют, з одночасним зарахуванням купленої валюти на рахунок.

Окремі рішення Національного банку України спрямовувалися на прискорення зовнішньоекономічних розрахунків шляхом спрощення процедури купівлі іноземної валюти (скасування вимоги засвідчення митними органами

копій митних декларацій, які надаються до уповноважених банків в пакеті підтверджуючих документів; скасування вимоги в частині формування банками реєстрів на купівлю іноземної валюти, що подаються на погодження податковим органам, у разі купівлі іноземної валюти за імпорнтними операціями, якщо продукція вже ввезена на територію України, у разі купівлі іноземної валюти страховиками для здійснення розрахунків з нерезидентами за надані фізичним особам послуги при виїзді за кордон, наприклад, у відрядження, туристичні поїздки, навчання).

Для розширення використання гривні в міжнародних розрахунках НБУ розширено режим проведення операцій банками-нерезидентами за власними кореспондентськими рахунками в гривнях, відкритими в уповноважених банках України.

Заходи по лібералізації міжбанківського валютного ринку України торкнулися і його готівкового сегменту. Так, з 14 березня 2003 р. скасована постанова Правління Національного банку України «Про здійснення уповноваженими банками готівкових валютно-обмінних операцій на міжбанківському валютному ринку України» від 14 листопада 2001 р. № 468, яка обмежувала граничне відхилення курсу гривні від офіційного курсу гривні до іноземних валют (5%). Ця постанова надала можливість банкам вільно встановлювати курси купівлі-продажу готівкової іноземної валюти.

У 2003 році Національним банком України пом'якшені вимоги до окремих операцій, пов'язаних з кредитуванням в іноземній валюті. Зокрема, з метою поліпшення умов та прискорення отримання довгострокових кредитів в іноземній валюті, що залучаються уповноваженими банками від нерезидентів, спрощено процедуру реєстрації укладених ними кредитних договорів на строк більше 1 року.

Поряд з цим, фізичним особам надано право отримувати кредити в іноземній валюті від уповноважених банків та від нерезидентів, що сприятиме більш повному задоволенню споживчих потреб.

Протягом 2003 року вдосконалювалися норми, що регламентують переміщення через митний кордон України фізичними та юридичними особами валютних цінностей: для фізичних осіб спрощено процедуру вивозу готівкової іноземної валюти та здійснення переказів іноземної валюти за межі України;

для уповноважених банків спрощена процедура ввезення банківських металів і банкнот іноземних держав.

Одночасно Національний банк вживає заходи з попередження відпливу валютних коштів за кордон, для чого запроваджувалися адекватні процедури.

Так, в 2003 році на виконання норм Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 6 лютого 2003 р.:

- зкориговано норми щодо ідентифікації клієнтів за операціями з готівкою, які здійснюються без відкриття рахунку, з 10 000 євро на 50 000 гривень;
- затверджена процедура закриття анонімних валютних рахунків та кодованих рахунків фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) в іноземній та національній валюті України.

З 1 січня 2004 р. набрала чинності Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492.

З прийняттям цієї постанови спрощується порядок відкриття рахунків для фізичних осіб-нерезидентів, зокрема, скасовуються обмеження щодо:

- відкриття рахунків за умови надання легалізованого дозволу центрального банку іноземної держави, громадянином якої є ця фізична особа, якщо це передбачалось угодами, укладеними Національним банком України та центральними банками іноземних держав;
- відкриття рахунків фізичним особам-нерезидентам, які тимчасово прибули в Україну з метою навчання, стажування, лікування, оздоровлення, у відрядження або в приватних справах, лише на термін їх перебування в Україні.

Постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 р.

№ 514 затверджено Положення «Про порядок здійснення уповноваженими банками та фінансовими установами на території України операцій за допомогою документарних акредитивів в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями».

Положення визначає загальні правила щодо операцій відкриття, авізування, супроводження, виконання та закриття акредитивів, що здійснюють уповноважені банки під час розрахунків клієнтів за зовнішньоекономічними договорами (контрактами). Положення узагальнює міжнародні правила, що регулюють здійснення розрахунків за акредитивами та існуючу банківську практику роботи з акредитивами в світлі вимог

міжнародної банківської практики і не суперечить вимогам законодавства Європейського Союзу.

Прийняття зазначеного Положення сприяє більш чіткому виконанню уповноваженими банками функцій авізуючого, підтверджуючого, виконуючого та рамбурсуючого банку при супроводженні імпорتنих та експортних акредитивів.

Важливою подією у січні 2003 року стало приєднання України до Спеціального стандарту поширення даних Міжнародного валютного фонду (ССПД МВФ), що забезпечує публікацію економічних і фінансових даних державами-членами МВФ, які мають намір виходу на міжнародні ринки капіталу в умовах поглиблення світової економічної та фінансової інтеграції.

Поряд з цим було прийнято постанову Правління Національного банку України від 14 жовтня 2003 р. № 444 «Про затвердження Правил складання та подання звітності Міжнародному валютному фонду».

Правила складання та подання звітності Міжнародному валютному фонду визначають порядок складання та подання звітності з грошової та банківської статистики, статистики платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції згідно з рекомендаціями ССПД МВФ для розміщення у статистичних збірниках «Міжнародна фінансова статистика», «Статистика платіжного балансу» та «Річний звіт Міжнародного валютного фонду».

Аналіз еволюції валютного законодавства і його практичної реалізації в Україні дозволяє зробити ряд загальних висновків.

Насамперед необхідно підкреслити, що значна частина норм основних законів, що відносяться до сфери валютного регулювання і валютного контролю, містять норми, що регламентують діяльність уповноважених банків, що встановлюють порядок безготівкових розрахунків юридичних осіб, що визначають основні напрямки валютного контролю і інші.

Разом із тим повільні темпи структурної перебудови, великі політичні ризики та недосконала правова база захисту приватної власності сприяли посиленню процесів відпливу капіталів з України. Ці явища, а також значні інфляційні очікування в економіці призвели до підвищення попиту як суб'єктів господарювання, так і населення на фінансові активи у вигляді конвертованої валюти, які за умов інфляції стають надійним захистом купівельної спроможності споживачів.¹

Здійснення валютної лібералізації валютного ринку України та зняття валютних обмежень потребує посилення контролю за суворим дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютного законодавства України, заходів передбачених Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та інструкціями Національного банку щодо децентралізації і лібералізації валютного ринку.²

Національний банк України повинен приділяти увагу:

- ліцензуванню та контролю за отриманням резидентами іноземних кредитів;
- ліцензуванню права роботи з валютними цінностями банків України.

Отже тільки за таких умов можна з впевненістю неухильно просуватись в бік запровадження повноцінної грошової одиниці України, яка відповідає б усім вимогам, що ставляться до національної валюти.

Розглядаючи валютне регулювання в динаміці, можна визначити, що для України була властива тенденція до ослаблення твердих мір на етапі трансформації, що слідував за фінансовою стабілізацією. Яскравими проявами відзначеної тенденції служать нормативи, що знижувалися, обов'язкового продажу валютного виторгу, усунення практики множини валютних курсів, зняття обмежень на відхилення ринкового курсу від офіційного, полегшення порядку ввозу і вивозу готівкової іноземної валюти і т.д.

Лібералізація валютних операцій в Україні відбувалась у порядку характерному і для країн з розвинутою ринковою економікою, – від зняття обмежень по поточним операціях до пом'якшення порядку здійснення операцій

---

¹ Ющенко В.А., Міщенко В.І. Валютне регулювання. – К.: Знання, КОО, 1999. – С. 91-94.

² Ковальчук А. Грошово-кредитні відносини в правовому вимірі // Банківська справа. – 2003. – № 3. – С. 29-31.

з капіталом і фінансовими інструментами. Але існувало і ряд відмінних рис. По-перше, позначалася необхідність залучення іноземних інвестицій, що змушувало відмовлятися від відповідних обмежень. По-друге, домінуюча в 90-і роки теоретична установка на переваги вільного руху факторів виробництва привела до того, що вирішили реалізувати її на практиці, знявши обмеження майже по всіх статтях платіжного балансу. Важливу роль відіграло і свідоме бажання створити сприятливе враження в міжнародних фінансових організацій. Введення валютних обмежень в Україні пов'язується з

настанням фінансових криз спочатку на ринках Південно-Східної Азії, а потім і в Росії, що внесло корективи у загальний напрямок валютного регулювання в країні і реалізацію бажання відгородитися від зовнішнього дестабілізуючого впливу. Але така політика не дає позитивного результату, якщо є проблеми у валютній сфері усередині країни. До числа подібних проблем, відноситься, наприклад, високий рівень доларизації. Необхідно приймати заходи для підвищення довіри до національної валюти та банківської системи і перешкоди відпливу капіталу за кордон.

Проблема обмеження відпливу капіталу з країни залишається гострою, і для її подолання необхідний арсенал різноманітних заходів, у тому числі жорсткість валютного режиму. Країни з розвинутою ринковою економікою поступово перейшли в питанні боротьби з рухом нелегального капіталу від валютного до фінансового контролю. Україна в цьому питанні відстає, у

зв'язку з відсутністю відповідного апарата, що міг би здійснювати подібний контроль.

Виникають питання і при визначенні напрямків валютної політики. Першою проблемою, з якою зіткнулася Україна у зв'язку з введенням національної валюти, стало створення ефективно функціонуючого відповідного ринку. У зв'язку з тим, що на процес курсоутворення довгий час намагалися впливати адміністративними методами, створити подібний легальний ринок було дуже складно. Можливість впливу на валютний ринок Національного банку надзвичайно важлива, але цей вплив повинний здійснюватися в першу чергу ринковими методами, головним чином за допомогою інтервенцій.

Досвід країн з низьким рівнем валютних резервів підтверджує, що стримувати обмінний курс, прибігаючи лише до адміністративних заходів, неможливо.

З'ясувалося, що практика множини валютних курсів в остаточному підсумку лише маскує проблеми, але не вирішує їх. При виникаючих дисбалансах курс тіньового ринку починає рости, а його різниця з офіційним курсом – підвищуватися. Так що рано чи пізно державі все рівно приходится проводити відповідні заходи щодо лібералізації.

Важливе значення в розвитку валютних відносин та упорядкуванні здійснення валютних операцій на сьогодні має Постанова Верховної Ради України від 11 квітня 2007 р. «Про прийняття за основу проекту Закону України про валютне регулювання та валютний контроль в Україні». Метою цього Закону (реєстр. № 3043 від 21 березня 2007 р.) є забезпечення реалізації єдиної державної валютної політики, збереження купівельної спроможності грошової одиниці України, забезпечення її внутрішньої та зовнішньої захищеності та стабільності, захисту фінансового ринку, поповнення золотовалютних резервів України.

Отже, вище викладене свідчить, що валютне законодавство перебуває на етапі активного становлення і розвивається головним чином завдяки підзаконним нормативно-правовим актам, інструкціям, положенням і навіть листам Національного банку України, Державної податкової адміністрації України та інших органів, і такий стан речей на деякий час дозволив відстрочити дату прийняття єдиного законодавчого акта про валютне регулювання.

Впорядкування норм валютного законодавства України має здійснюватися комплексно, з проведенням систематизації всіх нині діючих правових норм, які регулюють діяльність резидентів та нерезидентів на валютному ринку України. Систематизація валютного законодавства України також є необхідною передумовою розвитку відносин міжнародного кредитування. Основна мета заходів щодо систематизації чинного законодавства – зробити його більш доступним і зрозумілим, більш зручним для практичного застосування суб'єктами підприємницької діяльності.

Однією з особливостей валютного законодавства є викладення основної маси норм у підзаконних актах. Цей фактор обумовлює непостійність і безсистемність правової основи валютного обігу в Україні. Існуючі норми

та правила містяться в сотнях нормативних актів, які постійно змінюються, що ускладнює механізм їх застосування та орієнтації в них навіть спеціалістів.

Таким чином, реальною потребою сьогодення є прийняття Закону України «Про валютне регулювання та валютний контроль в Україні», який дозволив би більш детально визначити види валютних операцій в Україні, правовий режим їх здійснення, правовий статус осіб, які здійснюють операції з валютними цінностями; уникнути дублювання правового регулювання одних і тих же відносин та невизначеності правового регулювання інших; визначити компетенцію усіх органів, які здійснюють державне регулювання в сфері валютних правовідносин.

3.1. Органи та методи регулювання валютного ринку

Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» органами валютного регулювання визначені Національний банк України та Кабінет Міністрів України.¹

Відповідно до ст. 11 зазначеного Декрету **Національний банк України** у сфері валютного регулювання:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- видає у межах, передбачених цим Декретом, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;

---

¹ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України,

курсів валютних цінностей, виражених у іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях;

- установлює за погодженням з Міністерством статистики України єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання:

- визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України;
- бере участь у складанні платіжного балансу України;
- забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей;
- забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України;
- визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України.

Повноваження Кабінету Міністрів України в сфері валютного регулювання реалізуються в процесі управління економікою країни, управління митною справою, забезпечення раціонального використання державних валютних фондів. Таким чином, Кабінет Міністрів України здійснює в сфері валютного регулювання функції загальної координації управління валютними відносинами, зокрема, розробляє загальні засади

економічної, а в тому числі і валютної політики в країні, та забезпечує формування валютних фондів держави.

Кабінет Міністрів України формує Державний валютний фонд України за рахунок коштів державного бюджету України у межах сум видатків, затверджених Верховною Радою України, шляхом купівлі валютних цінностей на міжбанківському валютному ринку України або за погодженням з Національним банком України на міжнародному валютному ринку та одержання кредитів у іноземній валюті в межах затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством.

Рада Міністрів Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів формують відповідно республіканський (Республіки Крим) та місцеві валютні фонди шляхом придбання іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за рахунок коштів відповідних бюджетів у межах затверджених Верховною Радою Республіки Крим, Радами народних депутатів сум видатків, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством, і виступають розпорядниками коштів цих валютних фондів.

Слід зазначити, що в Декреті «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» не наведені окремі органи, що наділені повноваженнями у сфері валютного регулювання іншими нормативно-правовими актами.

Так виходячи з положень ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюються засади створення і функціонування фінансового і грошового ринків, статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України. Отже, на **Верховну Раду** як на єдиний орган законодавчої влади в Україні покладено відповідні повноваження в нормативно-правовому забезпеченні вирішення загальних питань валютної політики, а саме прийняття законів та постанов у сфері валютного регулювання. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що основний нормативний акт у сфері валютного регулювання – Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», хоча і має статус Закону, але головні, основоположні питання валютної політики в ньому не врегульовано, а визначено головним

чином підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема такими, як: Указ Президента України від 27 червня 1999 р. «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства»¹; Положення Національного банку України, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 8 лютого 2000 р. «Про валютний контроль»²; Положення Національного банку України, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 20 вересня 2002 р. «Про порядок проведення виїзних перевірок щодо дотримання банками та фінансовими установами вимог валютного законодавства України»³ тощо.

Окремі повноваження щодо валютного регулювання в Україні має **Президент України**. Він реалізує свої повноваження, що надані йому ст. 106 Конституції України, шляхом підписання законів України та видання указів і розпоряджень, у тому числі в сфері валютного регулювання, які є обов'язковими до виконання на території України. Як глава держави Президент України є гарантом законності у різних сферах суспільних відносин, у тому числі і в сфері валютного регулювання. Укази та розпорядження, що приймаються Президентом України, встановлюють норми загального характеру і містять доручення Кабінету Міністрів України або його окремим міністерствам і відомствам, Національному банку України. Державній податковій адміністрації з їх деталізаціі.

До повноважень Президента в сфері валютного регулювання можна віднести такі:

- визначення основних завдань органів державного управління в сфері валютного регулювання;

¹ Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Указ Президента України від 27.06.1999 р. № 734/99 // Офіційний вісник України. – 1999.

– № 27. – Ст. 79.

² Про валютний контроль: Положення Національного банку України затверджене Постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. № 49 (зі змінами та допов.) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 41.

³ Про порядок проведення виїзних перевірок щодо дотримання банками та фінансовими установами вимог валютного законодавства України: Положення Національного банку України затверджене Постановою Правління НБУ від 20.09.2002 р. № 352 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 41. – Ст. 1910.

- врегулювання політики держави щодо порядку інвестування майнових цінностей резидентами за межі України;
- встановлення відповідальності за окремі порушення валютного законодавства та інші функції в сфері валютного регулювання, в межах його конституційних повноважень.

До групи центральних органів виконавчої влади, що наділені відповідними повноваженнями в сфері валютного регулювання, крім Кабінету Міністрів України, відносяться Міністерство економіки України та Міністерство фінансів України.

На **Міністерство економіки України** покладено завдання щодо аналізу стану розрахунків за зовнішньоекономічними операціями та внесення пропозицій щодо вдосконалення механізму проведення зазначених розрахунків і порядку контролю за їх здійсненням.¹

На **Міністерство фінансів України**, як на центральний орган державної виконавчої влади, покладено завдання щодо вивчення валютно- фінансових проблем, пов'язаних із міжнародним економічним співробітництвом і вдосконаленням валютно-економічних відносин з іноземними державами, розробки пропозицій про збільшення валютних ресурсів держави, вдосконалення механізму економічного стимулювання підприємств для збільшення експорту і підвищення його ефективності.

В силу повноважень, визначених у Положенні «Про Міністерство фінансів України», Мінфін готує і подає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вступу України до міжнародних фінансових організацій та їх членства в них, виступає як фінансовий агент держави у всіх фінансових операціях відповідно до угод із міжнародними організаціями, а також бере участь у розробці та реалізації єдиної валютної політики країни. Важливою функцією Мінфіну є, зокрема, проведення спільно з Національним банком України операцій з обслуговування державного внутрішнього та зовнішнього боргу.²

¹ Про Міністерство економіки України; Указ Президента України від 23.10.2000 р. № 1159/2000

// Офіційний вісник України. – 2000. – № 43. – Ст. 1826.

² Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 р. № 1837 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – Ст. 263
Загалом в Україні утворилася складна багаторівнева система органів валютного регулювання, головним органом якої виступає Національний банк України. Проте, в чинному законодавстві існують колізії у визначенні правового статусу окремих органів державного управління в сфері валютного регулювання, зокрема, Державної податкової адміністрації та Державної митної служби України, хоча деякі повноваження Національний банк може здійснювати лише за їх участі; недостатньо врегульовано механізм взаємодії між органами державного управління в сфері валютного регулювання.

Тому для ефективного функціонування системи органів валютного регулювання необхідно в Законі «Про валютне регулювання та валютний контроль» визначити, що систему його органів становлять Національний банк України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України, а також визначити повноваження кожного органу в сфері валютного регулювання.

Регулювання валютного ринку здійснюється за допомогою адміністративних та економічних методів.

Серед **адміністративних методів** валютного регулювання можна виділити:

- 1) **Встановлення порядку здійснення валютних операцій**, який передбачає визначення суб'єктів та об'єктів валютних операцій, прав та обов'язків суб'єктів валютних операцій, класифікацію валютних операцій, встановлення правил обігу (володіння, користування та розпорядження) валютними цінностями та ін.
- 2) **Введення валютних обмежень на здійснення окремих валютних операцій** залежно від їх характеру, суб'єктів, об'єктів, обсягу операцій, у тому числі ліцензування діяльності, пов'язаної з використанням валютних цінностей.
- 3) **Контроль за дотриманням валютного законодавства** і застосування заходів відповідальності до суб'єктів, що порушили встановлений порядок здійснення валютних операцій.

Застосування **економічних методів** валютного регулювання передбачає використання засобів стимулювання та створення економічної зацікавленості суб'єктів валютних відносин. До економічних методів валютного регулювання можна віднести:

- валютні інтервенції;
- девальвацію та ревальвацію валют;
- дисконтну (облікову) політику;
- девізну валютну політику;

➤ управління валютними резервами (диверсифікацію).

Валютна інтервенція – це пряме втручання центрального банку країни у функціонування валютного ринку шляхом купівлі-продажу іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці.

Впливаючи на зміну на валютному ринку попиту і пропозиції певної грошової одиниці, валютні інтервенції зумовлюють відповідну кореляцію обмінного курсу цієї грошової одиниці.

Валютна інтервенція може здійснюватися:

- за рахунок власних резервів інвалюти;
- шляхом укладення «своп-угод» – договору з певною країною про одержання кредиту у валюті цієї ж країни, необхідного для здійснення валютної інтервенції;
- за рахунок продажу цінних паперів, виражених в іноземній валюті.

Використання валютних інтервенцій має певні межі, оскільки вони ефективні лише за незначної невірноваженості платіжних балансів, що характеризується періодичною зміною активного і пасивного сальдо. Через обмеженість розмірів офіційних валютних резервів продаж іноземної валюти має чергуватися з її купівлею. Тому країни, які мають хронічний дефіцит платіжного балансу, нерідко замість валютних інтервенцій застосовують різні форми валютних обмежень.

Досить часто валютні інтервенції використовуються не лише з метою забезпечення стабільності валютного курсу, а й для підтримування його на штучно заниженому рівні з метою підвищення конкурентоспроможності експорту. Це надає змогу експортерам отримувати більшу кількість національної валюти в обмін на іноземну, зберігаючи таким чином попередню норму прибутку, продаючи товари за демпінговими цінами.

Проте недостатня ефективність регулювання валютних курсів засобами валютних інтервенцій може спричинити валютні кризи.

Девальвація – офіційне зниження курсу національної валюти відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

Девальвація може відбутися стихійно або проводитися цілеспрямовано як елемент валютної політики держави з метою впливу на розвиток економіки, передусім, на розвиток зовнішньоекономічних відносин шляхом підвищення конкурентоспроможності експорту та поліпшення стану платіжного балансу.

Девальвація відображає кризу валютної системи, знецінення валютних коштів унаслідок інфляції, нерівномірності її розвитку в окремих країнах, дефіциту платіжного балансу та ін. Девальвація зумовлює підвищення цін на споживчі товари і зниження життєвого рівня населення.

Ревальвація – офіційне підвищення курсу національної валюти відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць. Ревальвація вигідна для імпортерів та кредиторів, проте невигідна для експортерів.

Ревальвація і девальвація є досить жорсткими хірургічними засобами державного втручання у сферу валютних відносин.

Дисконтна політика (облікова політика) є традиційним інструментом центрального банку для регулювання валютного курсу та збереження

валютних резервів. Змінюючи розмір облікової ставки, центральний банк здійснює певний вплив на приплив чи відплив капіталів, а отже, і на валютний курс. Підвищення ставки сприяє підтриманню курсу, оскільки стимулює попит на дану валюту, а її зниження призводить до послаблення валюти.

Девізна валютна політика — політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі - продажу іноземної валюти.

Центральний банк здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу національної грошової одиниці до іноземних валют шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках.

Валютні резерви – це запаси резервних активів, що перебувають на рахунках у центральному банку та в банках за кордоном і використовуються для сплати боргових зобов'язань, а також (у разі необхідності) для проведення валютних інтервенцій з метою регулювання курсу національної грошової одиниці.

Офіційні валютні резерви складаються із золота; іноземних валют у вигляді банкнот та монет або коштів на рахунках за кордоном; спеціальних прав запозичення; цінних паперів (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті; із внеску країни до капіталу МВФ, тобто її квоти; а також будь-яких інших міжнародно визнаних резервних активів за умови забезпечення їх надійності та ліквідності. Центральний банк здійснює диверсифікацію валютних резервів шляхом продажу нестабільних валют та купівлі більш стійких іноземних валют.